

DESPRE STRUCTURA SOCIALĂ A POPULAȚIEI DIN EPOCA FEUDALĂ TIMPURIE DE LA MOLDOVENEȘTI

DE

GÉZA BAKÓ

Pe baza cercetărilor din ultimul timp s-a dovedit că modesta așezare de la Moldovenești (jud. Cluj) avea în epoca feudală timpurie un rol important. Cetatea de aici, identificată cu „Cetatea Turda”, care apare în documente începînd din anul 1075, era timp de peste două secole reședința uneia dintre cele mai vechi comitate feudale din Transilvania¹. Prin urmare, pentru a cunoaște cît mai adînc fenomenele epocii feudale timpurii din țara noastră, nu este lipsită de interes studierea problemelor legate de acest centru feudal. Plecînd de la acest considerent, în lucrarea de față vom încerca să abordăm una dintre problemele majore, și anume structura socială a populației din epoca feudală timpurie de la „Cetatea Turda”. În scopul amintit ne vom folosi de rezultatele analizei planului necropolei I de la Moldovenești.

Necropola I de la Moldovenești s-a descoperit la începutul secolului nostru, într-o grădină, pe terasa unde se află astăzi clădirea Consiliului popular². Au fost săpate 57 de morminte, datate, pe baza inventarului, inclusiv a monedelor găsite în ele, în perioada dintre începutul secolului al XI-lea și ultimul pătrar al aceluiași veac. În ultimele decenii ale secolului al XI-lea necropola a fost abandonată, populația de aici folosind în continuare cimitirul II, de lângă actuala biserică unitariană, datat pe la sfîrșitul secolului al XI-lea și în prima jumătate a secolului următor³. Strămutarea necropolei se încadrează în situația general constatată, după care pe la anul 1100 au început în Transilvania înmormintările în jurul bisericilor⁴. Din nefericire necropola II este cunoscută în măsură atît de mică, încît nu corespunde analizei.

¹ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, București, 1958, p. 132—145.

² A. Josika, *Árpádkori sírok Várfalván*, în *DoljCluj*, V, 1914, p. 121—124; M. Roska, *Árpádkori temető Várfalván*, în *DoljCluj*, V, 1914, p. 125—187; K. Horedt, *op. cit.*, p. 139.

³ K. Horedt, *op. cit.*, p. 140.

⁴ *Ibidem*, p. 58.

Cu ocazia publicării raportului de săpături, M. Roska a sesizat faptul că mormintele din necropola I erau dispuse în grupuri⁵. Examinînd planul putem distinge, în adevăr, douăsprezece grupuri, aşezate alături într-un şir. De asemenea, observăm că în cadrul grupurilor mormintele arată tendinţa dispunerii în rinduri⁶.

Ca analogie pentru acest sistem de înmormîntare ne referim la necropola contemporană de la Hunedoara⁷. Tot la începutul secolului nostru, în hotarul acestei localităţi, pe dealul numit „La comori”, au fost distruse, cu ocazia unor plantări, peste 60 de morminte ale unui cimitir mai mare. Făcîndu-se săpături pe teritoriul unei vii au fost dezvelite 54 de morminte. M. Roska, care a condus săpăturile, a subliniat că mormintele erau dispuse în cazul acesta în grupuri. Luînd în considerare exemplele etnografice din Transilvania, autorul citat a conchis că grupurile aparţin unor familii sau unor comunităţi compuse din persoane înrudite⁸. Planul suprafeţei dezvelite arată că grupurile de morminte alcătuiau şiruri paralele. Unul dintre aceste şiruri, notat de noi cu A, a fost dezvelit în întregime, iar altul, notat cu B, în bună parte. Pe lângă acestea au mai fost salvate cîteva morminte aparţinătoare unor şiruri învecinate.

Precum arată inventarul, şirurile erau în mare măsură contemporane, aşa încît ele nu reprezintă generaţii consecutive, ci cîte o comunitate compusă din mai multe familii.

Avînd în vedere situaţia de la Hunedoara nu este exclus să fi existat şi la Moldoveneşti mai multe şiruri de grupuri familiale⁹. Dar chiar dacă aceasta ar fi realitatea, ea nu influenţează în esenţă analiza, deoarece şirul dezvelit este compact, reprezintă o comunitate şi deci întruneşte toate condiţiile unei analize paleoetnografice, sociologice.

Pe baza obiectelor caracteristice ale inventarului, grupurile de la Moldoveneşti constituie trei zone, deosebite din punct de vedere cronologic.

În mormintele primei zone (grupurile 1—4) apar ca elemente de datare colane de gît (M. 15 şi M. 42), o brăţară cu capete de animale stilizate şi alta plată, cu capetele lăţite, îngăurite (M. 42), o aplică timpurie (M. 43), un inel de buclă cu capătul răsucit în formă de S şi cu inelul foarte gros (M. 41)¹⁰. Aceste piese pledează pentru primele decenii ale secolului al XI-lea.

Pentru zona a doua (grupurile 5—8) sînt caracteristice monedele lui Ştefan I (1001—1038), Petru (1038—1041, 1044—1047), Aba Sámuel (1041—1044) şi Andrei I (1047—1060). Cu privire la monedele lui Ştefan I, ca elemente de datare, precizăm că ele nu apar în morminte nici în alte părţi înainte de a doua treime a secolului al XI-lea¹¹. Este deci

⁵ M. Roska, *op. cit.*, p. 145—146.

⁶ *Ibidem*, p. 145.

⁷ E. Kővári, *Árpádkori sírok Vajdahunyadon*, în *DolgCluj*, II, 1911, p. 212—213; M. Roska, *Árpádkori temető Vajdahunyadon*, în *DolgCluj*, IV, 1913, p. 166—198.

⁸ M. Roska, *op. cit.*, p. 168, 180.

⁹ Poate acestor şiruri le aparţineau mormintele răvăşite înainte de săpături: A. Josika, *op. cit.*, p. 121.

¹⁰ M. Roska, *op. cit.*, în *DolgCluj*, V, 1914, p. 128, fig. 3/13, p. 141, fig. 7/4—4a, 5,7,9—9a, p. 142, fig. 8/8—8a.

¹¹ D. Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în *Materiale*, II, 1956, p. 147.

evident că aceste monede indică, și în cazul nostru, cel mai devreme perioada finală a domniei lui Ștefan, adică perioada de după anul 1030. De altfel nu trebuie uitat că în M. 28 monedele lui Ștefan I apar împreună cu monedele de la Petru și Andrei I, ceea ce dovedește că la Moldovenești ele se întrebunțau pînă pe la mijlocul secolului al XI-lea.

Pe temeiul monedelor zona a doua se poate deci încadra între anii 1030—1060.

Din mormintele zonei a treia (grupurile 9—12) lipsesc monedele lui Ștefan I, apar însă în ele cele de la Andrei I, iar într-un mormînt tîrziu întîlnim și o monedă de la Ladislau I (1077—1095). Aceste piese indică deci încadrarea zonei între anii 1050—1080.

Avînd în vedere durata înmormîntărilor (aproximativ 70—75 de ani), cele trei zone se pot atribui generațiilor consecutive ale unei comunități compusă din cîteva familii. Concluzia este întărită și de faptul că, pe lângă grupurile mai mici, apare în fiecare zonă cîte un grup cu numeroase morminte de adulți (A 1—3). Aceste grupuri nu pot reprezenta decît generațiile consecutive ale unei familii cu mai mulți membri.

Cele relatate mai sus sînt confirmate pe deplin și de situația asemănătoare de la Hunedoara. Aici în șirul B, dezvelit parțial, primele grupuri de la capătul nordic, datate prin inventar anterior anului 1030, erau lipsite de monede. În grupurile mai noi, situate spre sud, au apărut monedele lui Ștefan I, iar în ultimul grup de la capătul sudic au fost descoperite monedele lui Andrei I. Prin urmare, grupurile cunoscute ale acestui rînd constituie și ele două zone, contemporane fazei I și II de la Moldovenești. Se pare însă că în șirul B de la Hunedoara înmormîntările au început mai tîrziu decît la Moldovenești. Din această cauză zona întii avea numai două grupuri.

În ceea ce privește șirul A, la acesta zona veche se află în partea sudică și este datată prin moneda lui Ștefan I, care pledează cel mai devreme pentru jurul anului 1030. Zona mai nouă, din partea nordică, poate fi încadrată pe baza monedelor lui Bela I (1060—1063) și Solomon (1063—1074), descoperite în ultimele morminte de la capătul șirului. Răspîndirea monedelor ne sugerează ideea că în șirul A înmormîntările au început cu cîtva timp mai tîrziu decît în șirul B, cele două zone ale sale fiind contemporane fazelor II și III de la Moldovenești.

Nu este fără importanță faptul că tot moneda lui Solomon a apărut și într-unul dintre mormintele descoperite, înainte de săpături, în dreptul zonei noi a șirului A, pe teritoriul viei învecinate. Această împrejurare arată că și în șirul respectiv (căruii îi aparțin mormintele 1, 40, 41, 42, 43, 53 și cele trei morminte salvate înainte de săpături) zona nouă se află în partea nordică și era contemporană fazei III de la Moldovenești.

O problemă importantă care se pune este aceea dacă grupurile familiale de la Moldovenești aparțineau unor mari familii sau unor familii individuale.

Examinînd grupurile constatăm că una dintre familii, aceea notată cu A, avea în mod constant în toate cele trei grupuri ale generațiilor consecutive un număr important de morminte de adulți. În cazul acesta avem de-a face cu o mare familie.

Celelalte grupuri aveau de obicei două, într-un singur caz trei morminte de adulți, ceea ce arată că aparțineau negreșit unor familii individuale. Cu privire la mormântul 57 situat izolat la capătul șirului, precum și la grupul nr. 10 cu un singur mormânt de adult, este de presupus că în cazul acestora unul dintre soți a fost încă în viață la data abandonării necropolei.

Coexistența mării familii și a familiei individuale nu este de loc surprinzătoare. Izvoarele documentare și caracterul unor vechi așezări dovedesc că în Transilvania exista încă în acea vreme marea familie. Este cunoscut că, chiar și la proprietarii feudali unele familii înrudite posedau moșiile în comun, după sistemul mării familii, până în secolul al XIV-lea¹². Interesant de amintit este și faptul că la românii din satul Bătrina (jud. Hunedoara) tradiția orală a păstrat până în zilele noastre amintirea marilor familii de odinioară¹³.

Alte documente din epoca feudală timpurie atestă însă existența pe o scară largă a familiilor individuale. Astfel de familii trebuie să fi fost cele amintite într-un act din 1138¹⁴. Familia individuală și proprietatea privată legată de ea sînt des pomenite și în Registrul de la Oradea¹⁵.

Ocupîndu-se de necropola de la Hunedoara, M. Roska a atras atenția asupra faptului că pe cîtă vreme unele grupuri familiale aveau un inventar mai bogat, altele erau foarte sărăcicioase¹⁶. Această diferențiere economică-socială se vădește și la Moldovenești. Aici jumătate din mormintele bogate se aflau în grupurile celor trei generații ale familiei A. De asemenea și unele dintre grupurile familiale individuale aveau un inventar destul de bogat, altele însă erau foarte sărăcicioase. Este deosebit de semnificativ faptul că în zona a treia la majoritatea grupurilor familiale scade la minimum numărul mormintelor cu inventar, în schimb la familia A raportul acestora crește la 80% și totodată se înmulțesc mormintele bogate. Acest fenomen reflectă adîncirea diferențierii economice-sociale, în urma căreia o familie s-a înstărit, iar celelalte s-au pauperizat.

În sfîrșit, încă un lucru pe care dorim să-l amintim este numărul mare al mormintelor de copii. La Moldovenești 38%, iar la Hunedoara 43% dintre înmormintări aparțineau cu siguranță unor copii.

Într-o lucrare apărută mai demult am analizat din acest punct de vedere două necropole, una din perioada de trecere la feudalism (Bandu de Cîmpie), iar alta din epoca feudală timpurie, adică din secolul al X-lea (Hencida)¹⁷. Cu această ocazie am constatat că în vremea

¹² DIR., C, veacul XIV, I, 1953, p. IV; G. Bakó, *Evoluția socială și economică a secuilor în secolele XIII—XV*, în *Studii și articole de istorie*, II, 1957, p. 41—43.

¹³ T. Herseni, în *Cercetări antropologice în ținutul Pădurenilor, satul Bătrina*, București, 1961, p. 62.

¹⁴ DIR, C, veacul: XI, XII și XIII, I, 1951, p. 2—3.

¹⁵ *Ibidem*, p. 46 (19), 56 (58), 58(68) etc.

¹⁶ M. Roska, *op. cit.*, în *DoljCluj*, IV, 1913, p. 168.

¹⁷ G. Bakó, *Unele date cu privire la mortalitatea infantilă în epoca feudală timpurie*, în *Revista medicală*, VI, 1960, 1, p. 104—107.

7	47
42	⊕ ⊕
11.-	
12.-	
43.-	△
73	
75	⊕
76	
17.-	
78	⊕ AS
19.-	
20.-	
22.-	A
23	Șt
24.-	Șt
25	
47.-	
26.-	
28	Șt PA
37	A
32.-	Șt
49.-	
57.-	
2	⊕ A
33.-	
34	A
35	A
3.-	
38.A	

I

II

III

LEGENDA

□	1	-	7	P	13
■	2	□	8	AS	14
+	3	⊕	9	A	15
1-12	4	⊕	10	L	16
I-III	5	△	11	a-e	17
A1-A3	6	Șt	12	f	18

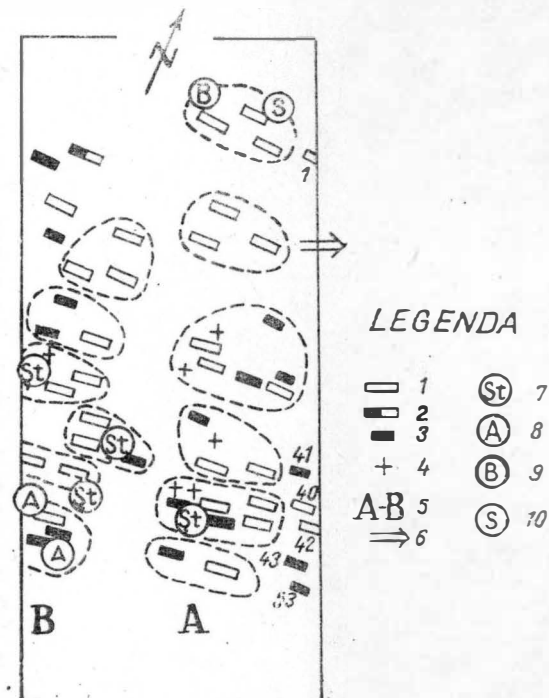
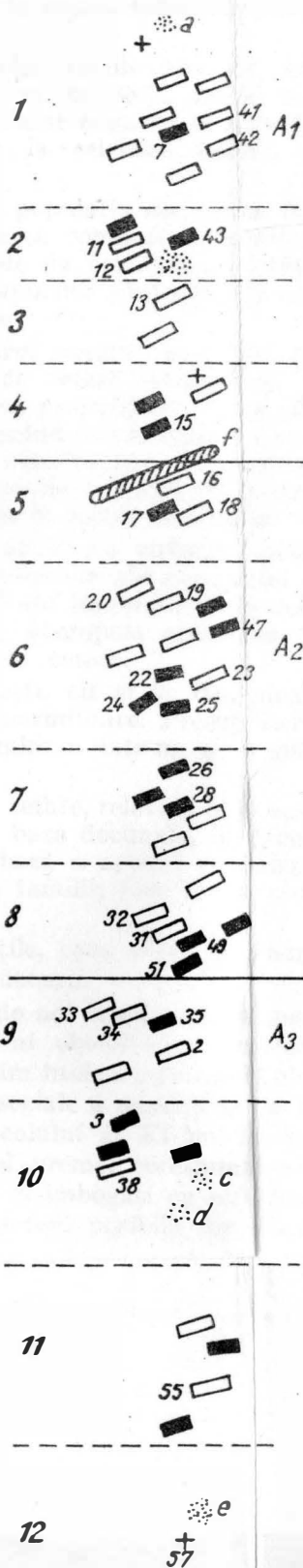

Fig. 2. — Planul analitic al zonelor săpate din necropola de la Hunedoara (intocmit după planul și datele publicate de M. Roska).

1, morminte de adulți; 2, înmormintare dublă (mamă și copil); 3, morminte de copii; 4, morminte de copii distruse; 5, șiruri; 6, locul celor trei morminte salvate înainte de săpături; 7, monedă de la Ștefan I; 8, monedă de la Andrei I; 9, monedă de la Bela I; 10, monedă de la Solomon.

Fig. 1. — Planul analitic al zonelor din necropola I de la Moldovenești (intocmit după planul și datele publicate de M. Roska).

1, morminte de adulți; 2, morminte de copii; 3, morminte distruse; 4, grupuri familiale; 5, zone ale generațiilor consecutive; 6, grupurile generațiilor consecutive ale mării familii; 7, morminte cu inventar; 8, morminte cu inventar bogat; 9, colane de sit; 10, brătară cu capete de animale stilizate; 11, aplică timburie; 12, monedă de la Ștefan I; 13, monedă de la Petru; 14, monedă de la Aba Sămul; 15, monedă de la Andrei I; 16, monedă de la Ladislav I; 17, vetre de foc rămase după ospățul funerar; 18 conductă de apă.

respectivă mortalitatea infantilă avea în general un coeficient foarte ridicat, care se deosebea însă mult în funcție de starea socială a diferitelor pături ale populației.

Situația de la Moldovenești confirmă observațiile noastre. Aici coeficientul general al mormintelor de copii era de 38%. Luind însă separat păturile sociale aflăm că la familia cea mai bogată (A) raportul mormintelor de copii era de numai 29%, iar la celelalte familii de peste 43%.

Din analiza prezentată rezultă deci că la populația din epoca feudală timpurie de la Moldovenești coexistă marea comunitate familială și familiile individuale, ele constituind nucleele de bază ale societății. De menționat că la Hunedoara caracterul grupurilor pledează, de asemenea, cu precădere pentru familii individuale.

Diferențierea economică-socială din cadrul acestui grup de populație, care aparținea categoriei oamenilor de cetate (*castrenses*), pe la începutul secolului al XI-lea nu era încă prea pronunțată. Către sfârșitul secolului s-a adâncit însă tot mai mult, ducând la cristalizarea unor pături sociale. Urmările diferențierii social-economice sînt demonstrate și de procentajul mortalității copiilor, care la familia de vază, cu o stare materială destul de bună, era mai scăzut decît la restul familiilor.

Aici este locul să amintim că în secolul al XI-lea vîrfurile sociale feudale nu se mai înmormîntau în cimitirele comune ale populației de rînd. Astfel, nici la Moldovenești nu putem căuta înmormîntările celor mai înalte vîrfuri sociale ale epocii, deoarece necropola aparținea, pe semne, unui grup din categoria oamenilor de cetate.

După cum s-a văzut, atît la Moldovenești, cît și la Hunedoara mai multe familii aveau un șir comun de înmormîntare. Presupunerea firească este aceea că familiile care se înmormîntau într-un șir constituiau o unitate.

În ambele cazuri fiind vorba de oameni de cetate, relevăm că această categorie a populației epocii era organizată pe baza decimale, în decurii și centurionate¹⁸. Unitatea organizatorică de bază a acestei organizații o constituia decuria, compusă din mai multe familii, care era a zecea parte a centurionatului.

Cunoscînd cele arătate credem că unitățile, care aveau în cadrul necropolelor cîte un șir aparte, erau de fapt decurii.

În încheiere menționăm că este departe de noi intenția de a generaliza concluziile formulate. Numărul redus al obiectivelor analizate (două necropole) nu ne permit acest lucru. Sperăm însă că rezultatele obținute aruncă o lumină cel puțin asupra stării sociale a oamenilor de cetate din centrele feudale transilvănene ale secolului al XI-lea. Pe măsura publicării unor noi necropole din aceeași vreme, corespunzătoare analizei, constatările făcute se vor putea lărgi și îmbogăți cu alte fenomene, ajungînd astfel în posesia datelor care să facă posibilă formularea unor concluzii cu caracter general.

¹⁸ F. Pesty, *A magyarországi várspánságok története különösen a XIII. században*, 1882, p. 105—109.

SUR LA STRUCTURE SOCIALE DE LA POPULATION DE MOLDOVENEȘTI AU DÉBUT DE L'ÉPOQUE FÉODALE

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'analyser la structure sociale de la population de Moldovenești (dép. de Cluj) au début de l'époque féodale. Sont utilisés les résultats des fouilles de la nécropole n° I découverte ici, en les comparant en même temps avec les faits relevés dans la nécropole contemporaine de Hunedoara.

À la suite de cette analyse on a abouti à la conclusion de la coexistence de la grande famille et de la famille individuelle, en tant qu'élément social fondamental du groupe des habitants de la « Cité de Turda » qui utilisait la nécropole n° I.

La différenciation socio-économique interne qui n'était pas trop évidente au commencement du XIe siècle, s'est accentuée à mesure du temps. Les conséquences sont démontrées aussi par le coefficient de la mortalité infantile, qui pour une famille marquante, avec un niveau de vie assez élevé, était plus petit que pour les autres familles.

Quant aux rangées de groupes de tombes familiales, évidentes autant à Moldovenești qu'à Hunedoara, l'auteur considère que les familles composant une certaine rangée constituaient en fait une unité, à savoir une *decuria*. Aussi la *decuria*, le dixième d'une *centuria*, était-elle pour les habitants des cités l'unité fondamentale d'organisation.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Plan analytique des zones fouillées dans la nécropole n° I de Moldovenești (réalisé d'après le relevé et les données publiés par M. Roska). 1, tombes d'adultes ; 2, tombes d'enfants ; 3, tombes détruites ; 4, groupes familiaux ; 5, zones de générations consécutives ; 6, groupes de générations consécutives des grandes familles ; 7, tombes à mobilier ; 8, tombes à riche mobilier ; 9, colliers ; 10, bracelet aux bouts en forme de tête d'animal stylisée ; 11, applique ancienne ; 12, monnaie d'Etienne I ; 13, monnaie de Pierre ; 14, monnaie d'Aba Sámuel ; 15, monnaie d'André I, 16, monnaie de Ladislav I ; 17, âtres, restes de repas funèbres ; 18, conduit d'eau.

Fig. 2. — Plan analytique des zones fouillées dans la nécropole de Hunedoara (réalisé d'après le relevé et les données publiées par M. Roska). 1, tombes d'adultes ; 2, tombe double (mère et enfant) ; 3, tombes d'enfants ; 4, tombes d'enfants détruites ; 5, rangées de tombes ; 6, emplacement des trois tombes sauvegardées avant le commencement des fouilles ; 7, monnaie d'Etienne I ; 8, monnaie d'André I ; 9, monnaie de Bela I ; 10, monnaie de Solomon.